

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยในเรื่อง “พัฒนาการของรูปแบบกลุ่มเหมืองฝายในเขตลุ่มน้ำแม่ว่าง” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการของกลุ่มเหมืองฝาย และศึกษาผลกระทบจากการจัดการของรัฐต่อองค์กรเหมืองฝาย โดยการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้กรณีศึกษาในพื้นที่ เหมืองฝายลุ่มน้ำแม่ว่าง 3 เหมืองฝาย จาก 11 เหมืองฝาย คือฝายนอน ฝายห้วยผึ้งและฝายขุนคง ซึ่งทั้ง 3 ฝายอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่ว่าง จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ศึกษาเนื่องจากฝายทั้ง 3 แห่ง เป็นฝายที่มีขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ และเป็นฝายที่อยู่ในเขตต้นน้ำ อีกทั้งเป็นฝายที่สร้างขึ้นมาและมาจากความต้องการของชุมชนในเรื่องการชะลอการไหลของน้ำ ที่มีผลกระทบต่อความเสียหายของพืชผลในสมัยก่อน โดยเริ่มด้วยการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากปรากฏการณ์ที่เกิดในชุมชนประกอบด้วย การศึกษาแนวคิดสิทธิชุมชน วัฒนธรรมชุมชน การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มกับการร่วมกลุ่มและการมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีการสัมภาษณ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เป็นกรอบในการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อทำการศึกษาในระดับลึก ให้ความสำคัญต่อการศึกษาชุมชน โดยการสำรวจชุมชนในวิจัยสนาม เพื่อให้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัย โดยผู้วิจัยจะเข้าไปศึกษาสร้างความคุ้นเคยและมีส่วนร่วมในชุมชนและได้รับความไว้วางใจที่จะเข้าไปสอบถาม ทั้งประเด็นที่เป็นลักษณะของการสัมภาษณ์ที่เป็นเชิงลึกและเชิงกว้าง โดยการใช้เครื่องมือทั้งการสังเกต การจดบันทึก และการถ่ายภาพ รวมทั้งด้านเอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่ว่าการอำเภอ สำนักงานชลประทานที่ 5 ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะอภิปรายเหตุการณ์ต่างๆ วิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงและถูกต้องตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้แล้ววิเคราะห์และสรุปผลตามวัตถุประสงค์ โดยผู้วิจัยได้

สรุปผลของการวิจัยไว้ ดังนี้

ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่ว่าง เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งประชาชน ส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร เป็นพื้นที่แยกจากอำเภอสันป่าตองมาตั้งเป็นอำเภอใหม่ ได้แก่อำเภอ แม่ว่าง เมื่อ พ.ศ. 2536 จากความเจริญและความเหมาะสมของพื้นที่ ทางราชการได้ตั้งที่ว่าการอำเภอ ในพื้นที่ตำบลบ้านกาดและมีการบริหารการปกครอง

อยู่ใน 2 ส่วน คือ เทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) แม้ว่าการปกครองส่วนใหญ่จะมีทั้งเทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงทำอาชีพเกษตรกรรมมาตั้งแต่อดีต และสืบทอดกันมาโดยมีปัจจัยในด้านทรัพยากรน้ำและดินที่อุดมสมบูรณ์ พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบล บ้านกาด ประชาชนส่วนใหญ่ทำการเกษตรได้มากกว่า 1 ครั้งต่อปี ทำให้เห็นถึงรูปแบบของพัฒนาการการจัดการของกลุ่มเหมืองฝายว่ามีพัฒนาการในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการกลุ่มให้คงอยู่ และสามารถดำเนินการได้อย่างเข้มแข็งเป็นอย่างดี ตั้งแต่อดีตที่กลุ่มได้ดำเนินการจัดการทั้งระบบโครงสร้าง และการจัดการรวมถึงผลประโยชน์ที่ได้จนกระทั่งปัจจุบันเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการจัดการของรัฐที่มีต่อองค์กรเหมืองฝาย ทั้งที่เป็นผลกระทบจากภายในและภายนอกชุมชน ในการจัดการของกลุ่มเหมืองฝาย

1. รูปแบบการจัดการของกลุ่มเหมืองฝาย

จากอดีตถึงปัจจุบันชุมชนจะเห็นคุณค่าและผลประโยชน์ที่ได้รับจากแหล่งน้ำและป่าต้นน้ำที่เป็นแหล่งรวมของอาหารและการเกิดฝนให้น้ำที่อุดมสมบูรณ์ในแต่ละพื้นที่ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ไม่สามารถควบคุมได้ โดยชุมชนจะรวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการสรรการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำให้คุ้มค่าและพยายามเก็บกักไว้ใช้ในฤดูแล้ง จากการที่น้ำไม่สามารถควบคุมได้องค์กรเหมืองฝายมีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ(ผี) เป็นผู้ควบคุมดูแล และมีระบบความเชื่อที่ชุมชนต้องไม่ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น มีการเซ่นไหว้ผีฝาย ผีขุนน้ำ มีการขอขมาแม่คงคาโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ โดยสืบทอดกันมาและทุกคนต้องถือปฏิบัติ ทุกคนในชุมชนและนอกชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ทำให้วิถีชีวิตของคนทำการเกษตรมีความผูกพันอยู่กับน้ำกับป่า วิถีชีวิตของคนที่มีการพึ่งพา การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์กับน้ำจากช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ชุมชนมีวิธีการในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการองค์กรชุมชนเหมืองฝายตามสภาพของกาลเวลา และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าในด้านการจัดการเหมืองฝาย

การจัดการเรื่องระบบการจัดการเหมืองฝาย ซึ่งในแต่ละช่วงของการจัดการเหมืองฝายชุมชนมีการเรียนรู้ การจัดการกับระบบการจัดการเหมืองฝาย มีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการเหมืองฝายที่ส่งผลในการจัดการขององค์กรเหมืองฝายของชุมชนให้เกิดพัฒนาการการเปลี่ยนแปลง อย่างเช่น ในการจัดการด้านโครงสร้างของเหมืองฝายจากลักษณะของโครงสร้างฝายไม้ไผ่ ซึ่งเป็นฝายที่มีคุณสมบัติที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้วิธีการของภูมิปัญญาชาวบ้านโดยใช้ไม้ หิน การสานก้วย มากั้นน้ำเพื่อนำน้ำในลำน้ำใหญ่

เข้าสู่ระบบการผลิตพืชในแปลงนา ซึ่งการสร้างฝายไม้ไผ่ทำให้ทำให้น้ำไหลซึมผ่านจากบนสู่ล่างของตัวฝายตลอดปี อีกทั้งทำให้ลำเหมืองไม่ตื้นเขิน วัตถุประสงค์ของการสร้างฝายไม้ไผ่เพื่อกั้นน้ำไม่ให้ไหลไปท่วมพืชผลทางการเกษตร และกักเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง การสร้างฝายต้องเกิดจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วม มีการจัดการ ความร่วมมือร่วมใจ โดยการรวมกลุ่มจากผู้ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน ช่วยเหลือกัน ทั้งในระบบเครือญาติ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม การจัดการโดยการนำวิถีประชาธิปไตยมาใช้ในลักษณะการคัดเลือกคณะกรรมการเหมืองฝาย การประชุมออกกฎ กติกา และระเบียบร่วมกัน โดยการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนมาช่วยกันวางแผนกำหนด กฎระเบียบ โดยเมื่อก่อนจะใช้การสืบทอดเป็นวัฒนธรรม โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ทุกคนถือเป็นข้อตกลงที่ให้ไว้กับชุมชนและทุกคนต้องปฏิบัติตาม ซึ่งรูปแบบการจัดการน้ำคือ ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต ทำให้ระบบการจัดการน้ำที่มีต่อพืชในแต่ละช่วงมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การจัดการน้ำสำหรับการปลูกข้าวนาปรัง กับการจัดการน้ำสำหรับการปลูกหอมหัวใหญ่ เป็นการจัดสรรน้ำให้แต่ละพื้นที่ไม่เท่ากัน การให้น้ำกับข้าวนาปรัง จะให้เป็นช่วงๆ ช่วงละหลายวัน เช่น ช่วงที่ข้าวกำลังจะตั้งท้องต้องให้น้ำอย่างเต็มที่และหลายๆ วัน ช่วงเก็บเกี่ยวจะต้องทิ้งน้ำออกให้หมด ช่วงการปลูกหอมหัวใหญ่จะเป็นช่วงฤดูที่มีน้ำมาก ทำให้ไม่มีปัญหาในเรื่องการจัดสรรน้ำมากนัก

การจัดตั้งองค์กรกลุ่มเหมืองฝาย เป็นสื่อกลางที่มีความสัมพันธ์ และมีความสำคัญของปาดันน้ำต่อระบบการผลิตของชุมชน ทำให้เกิดอำนาจขึ้นในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับปาดันน้ำในรูปแบบของความเชื่อในการดูแลรักษาและเป็นองค์กรที่มีความเข้มแข็ง และมีอำนาจในการต่อรองระหว่างชุมชนกับรัฐ

2. โครงสร้างของเหมืองฝายและกลุ่มเหมือง

2.1 ลักษณะเดิมของตัวฝายจะมีโครงสร้างแบบไม้ไผ่เป็นฝายที่ไม่

อัดแน่น ทำให้น้ำไหลซึมผ่านลงสู่ข้างล่างตลอดปีและไม่ทำให้ลำเหมืองตื้นเขิน โดยวัตถุประสงค์ของการสร้างฝายเพื่อกั้นน้ำไม่ให้ไหลไปท่วมพืชผลทางการเกษตรและกักเก็บน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้ง การสร้างฝายของคนในชุมชนจะเป็นการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นไม้ไผ่ ไม้รวก หิน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนที่คิดค้นขึ้นมาสำหรับประโยชน์ใช้สอยด้านการเกษตร โดยเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนที่มีอาชีพการเกษตรด้วยกัน มีความช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนค่อนข้างสูงและสืบทอดเป็นวัฒนธรรมในการเลี้ยงฝาย ฝายน้ำ การล่องเหมือง

การซ่อมฝาย ถึงแม้ว่าในระยะเวลาต่อมาโครงสร้างของการสร้างเหมืองฝาย จะเปลี่ยนจากโครงสร้างฝายไม้ไผ่เป็นฝายคอนกรีต

2.2 ลักษณะปัจจุบันของตัวฝายจะเป็นโครงสร้างของฝายคอนกรีตที่คงทนถาวร เป็นฝายที่อัดแน่นด้วยน้ำ ทำให้น้ำไม่มีโอกาสไหลซึมลงสู่ข้างล่าง ต้องอาศัยน้ำล้นฝายเท่านั้น จึงทำให้เกิดการเอาเปรียบของคนต้นน้ำ และคนปลายน้ำได้ จากการทับถมของทรายและดินโคลนทำให้ฝายตื้นเขินและกักเก็บน้ำไว้ได้ไม่นานและงบประมาณในการขุดลอกต้องใช้งบประมาณสูง การขอความร่วมมือจากสมาชิกผู้ใช้น้ำให้ความร่วมมือไม่มากเนื่องจากกลุ่มผู้ใช้น้ำมีความรู้สึกลัวว่าฝายคอนกรีตเป็นหน้าที่หน่วยงานของรัฐที่ต้องเข้ามาดูแล จัดการ กลุ่มสมาชิกจะจ่ายเป็นเงินตามอัตราการเก็บค่าที่หัวหน้าเหมืองฝายเก็บเป็นประจำปีเท่านั้น และอีกประการหนึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนเปลี่ยนอาชีพจากการเกษตรในรุ่นของพ่อ แม่ แต่ปัจจุบันกลับไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับราชการหรือทำงานรับจ้างเอกชน โรงงาน และออกไปพักในเขตตัวเมืองมากขึ้น และทิ้งที่นาไว้ให้คนที่ไม่มีนาเช่าทำหรือขายให้นายทุน ทำรีสอร์ทหรือบ้านจัดสรร ดังคำพูดของพ่ออยู่ใจคำ ตาปัญญา ที่ว่า "คนมีนาบะได้ยะนา คนบ่มีนาได้ยะนาแทน" ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมการพึ่งพาอาศัยของกลุ่มผู้ใช้น้ำและคนในชุมชนเริ่มลดน้อยลง เวลาเกิดข้อพิพาทในเรื่องของน้ำจะต้องให้คณะกรรมการระดับอำเภอหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้า โกล่เกลี่ยจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งของคนในชุมชนขึ้นได้ง่าย

3. การจัดการของกลุ่มเหมืองฝาย

3.1 ลักษณะการบริหารจัดการกลุ่มเหมืองฝาย เริ่มจากการคัดเลือกหัวหน้าเหมืองฝาย ซึ่งจะคัดเลือกมาจากสมาชิกเหมืองฝายทั้งหมดที่ใช้น้ำในฝายนั้น โดยให้สมาชิกเลือกกันเอง ส่วนบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกเป็นหัวหน้าเหมืองฝายส่วนใหญ่จะได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่รุ่นพ่อ สู่รุ่นลูก เนื่องจากการจัดการองค์กรภายในชุมชนจะเน้นในลักษณะสำคัญ 5 ประการคือ 1. ความซื่อสัตย์ 2. ความรับผิดชอบ 3. ความไว้วางใจ เชื่อใจ ความเชื่อถือ 4. มีความรู้ในเรื่องเหมืองฝาย และ 5. มีประสบการณ์และเคยช่วยในงานเหมืองฝาย

3.2 เหมืองฝายเป็นองค์กรที่เข้มแข็งด้วยตัวขององค์กรเอง และผู้ที่ได้รับความไว้วางใจได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำและชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าหัวหน้าเหมืองฝายจะมีล่ามหรือผู้ช่วยหัวหน้าเหมืองฝายเท่านั้น ซึ่งบทบาทหน้าที่ ของหัวหน้าเหมืองฝาย คือผู้ดูแลในการรับส่งน้ำของสมาชิกในกลุ่มของตนเองว่าได้เสมอกัน และต้องยุติธรรม

นอกจากนั้นก็ต้องดูแลตรวจตรา บำรุงและซ่อมแซม โดยมีล้ามเป็นผู้ช่วยคอยส่งข่าวจากหัวหน้าเมืองฝายให้กับสมาชิก ส่วนสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ คือ ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากเมืองฝายนั้นและจะต้องปฏิบัติตามกฎหรือกติกาของกลุ่มและคณะกรรมการ ที่ได้กำหนดไว้ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร การจัดสรรน้ำ เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีคิดและการเรียนรู้ของคนในชุมชนกับการจัดการกับกลุ่มองค์กรของตนในเรื่อง ความยุติธรรม ความเสมอภาคและการจัดการความขัดแย้งภายใน ซึ่งได้รับการสืบทอดให้กับสมาชิกรุ่นลูกถือปฏิบัติจะเห็นได้จากการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นหัวหน้าเมืองฝาย โดยไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งใดๆ เพียงได้รับการยอมรับและเป็นผู้ที่ชุมชนไว้วางใจ การซ่อมแซมและบำรุงรักษาเป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคนที่จะให้ความร่วมมือทั้งในเรื่องของแรงงานงบประมาณและวัสดุ

ส่วนลักษณะการจัดการในปัจจุบันนั้น การคัดเลือกหัวหน้าเมืองฝายจะคัดมาจากสมาชิกเมืองฝายทั้งหมดที่ใช้น้ำในฝายนั้น โดยให้สมาชิกเลือกกันเองผู้ที่ได้รับการคัดเลือกตามตำแหน่งจำนวนประมาณ 12-15 คนให้ดูแลในแต่ละฝายพร้อมทั้งให้ส่งรายชื่อให้ทางอำเภอ เพื่อให้ให้นายอำเภอลงนามแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำในแต่ละฝาย จะเห็นได้ว่าองค์กรเมืองฝายจากเดิมที่สมาชิกกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการเองจะมีรัฐเข้าร่วมในการจัดการ การบริหาร ซึ่งบทบาทหน้าที่ ของหัวหน้าเมืองฝายและคณะกรรมการ คือ ผู้บริหาร บำรุงรักษาเครื่องอุปกรณ์ชลประทาน เพื่อบำรุงรักษาซ่อมแซมการชลประทาน การก่อสร้างหรือทำลายต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยงานที่รับผิดชอบและแจ้งให้นายอำเภอรับทราบ การปฏิบัติหน้าที่ใดๆ ต้องได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมาย และหากเกิดความเสียหายต้องแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านกำนันและนายอำเภอทราบ สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ คือผู้ที่ได้รับประโยชน์จากเมืองฝายนั้นและจะต้องปฏิบัติตามกฎหรือกติกาของกลุ่มและคณะกรรมการที่ได้กำหนดไว้ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร การจัดสรรน้ำ ในปัจจุบันเนื่องจากปริมาณของน้ำน้อยลง ทำให้การจัดสรรของสมาชิกต้นน้ำและปลายน้ำต้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันจนกว่าจะพอเพียง หรือบางที่ต้องมีน้ำไม่เพียงพอต้องเลื่อนการแบ่งน้ำออกไป การซ่อมแซมและบำรุงรักษาเป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องจัดสรรงบประมาณในการซ่อมแซมชุดลอกลำเหมือง

4. ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลง

4.1 ระบบการผลิต เดิมชุมชนมีระบบการผลิตเพื่อพอกินพอใช้เพื่อยังชีพเหลือจึงขาย มีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเพื่อขาย

เป็นเชิงพาณิชย์ และชุมชนชาวเขาได้เปลี่ยนระบบการผลิตมาเป็นการเกษตรมากกว่าที่จะไปหาของป่าหรือล่าสัตว์ ทำให้เกิดความต้องการปัจจัยในเรื่องของน้ำ เนื่องจากสมาชิกผู้ใช้น้ำมีความแตกต่างในการเข้าถึงน้ำเช่นคนต้นน้ำสามารถใช้น้ำได้มากกว่าคนที่อยู่ปลายน้ำ โดยเฉพาะในฤดูแล้งจะขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะในกลุ่มของ 11 เมืองฝาย ในลุ่มน้ำแม่วาง ซึ่ง 3 ฝายจะเกิดผลกระทบน้อยกว่าเมืองฝายที่อยู่ล่างๆ ลงไป แต่จากเดิมที่เคยปลูกข้าวและหอมหัวใหญ่ ก็จะมีการใช้น้ำเพิ่มในสวนลำไยและในบ้านจัดสรร หรือรีสอร์ท และการขยายพื้นที่ในการปลูกหอมหัวใหญ่มากขึ้น ซึ่งจะสอดคล้องกับ (พรทิพย์ บุญครอง, 2543, หน้า 21) ในการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน) ซึ่งทำการศึกษาข้อมูลภาคสนามในลุ่มน้ำแม่วางพบว่า การเปลี่ยนระบบการผลิต จากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเพื่อขาย ตามคำแนะนำของรัฐและองค์กรภายนอก ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกเมืองฝาย 11 ฝาย ในเขตลุ่มน้ำแม่วางตอนล่างอย่างชัดเจน เนื่องจากเกษตรกรมีความสามารถในการเข้าถึงน้ำแตกต่างกัน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการเข้าถึงน้ำ โดยเฉพาะในหน้าแล้งน้ำขาดแคลน นอกจากนี้ การเปลี่ยนระบบการผลิตจากการเกษตรเพื่อยังชีพไปสู่การเกษตรเพื่อขาย ยังเป็นเงื่อนไขที่ทำให้องค์กรเมืองฝายมีความอ่อนแอ เพราะองค์กรเมืองฝายมีภาระในการจัดหาน้ำมากขึ้น ในขณะที่สมาชิกผู้ใช้น้ำกลับมีเวลาและแรงงานในการดูแลรักษาเมืองฝายน้อยลง ดังนั้นเมื่อรัฐเข้ามาแทรกแซงและทำหน้าที่แทนองค์กรเมืองฝายเดิม จึงเป็นไปได้ง่ายที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องการผลัดภาระให้พ้นตัว

4.2. ในการจัดการบริหารกลุ่มเมืองฝายซึ่งในปัจจุบันแต่ละ

เมืองฝายมีคณะกรรมการบริหารซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากอำเภอ ได้มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่แต่ละกลุ่มเมืองฝายดำรงอยู่ เช่น การจัดเก็บอัตราค่าบริการน้ำในแต่ละปี บางแห่งเก็บให้เฉพาะหัวหน้าเมืองฝาย จากเมื่อก่อนเก็บเป็นข้าวยกเว้นค่าแรงแต่ในปัจจุบันเก็บเป็นตัวเงิน ประเพณีการเลี้ยงผีฝาย บางแห่งก็ยังยึดปฏิบัติ บางแห่งก็จะปรับเปลี่ยนภาระของหัวหน้าเมืองฝายเป็นผู้กระทำเท่านั้น ฯลฯ

4.3 ความขัดแย้ง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการจัดสรรน้ำต้นน้ำ – ปลายน้ำ

ไม่เพียงพอกับความต้องการ โดยเมื่อก่อนจะเป็นบทบาทของหัวหน้าเมืองฝายในการตัดสินปัญหา ไกลเกลี้ยให้ยอมความ ไม่เอาเรื่อง หากเป็นเรื่องใหญ่ๆ เช่น ลักขโมยน้ำ จะว่ากล่าวตักเตือนก่อน หากทำอีกจะให้ลงโทษโดยการปรับและหากยังคงทำผิดอีกก็จะให้เจ้าหน้าที่รัฐมาพิจารณาตามกฎหมาย

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง พัฒนาการของรูปแบบกลุ่มเหมืองฝายในเขตลุ่มน้ำแม่วาง ผู้วิจัยได้พบข้อมูลบางประเด็นที่เห็นว่าควรนำมาอภิปราย

ประเด็นแรก การจัดการรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่สามารถจัดการได้อย่างมีความยั่งยืน ชุมชนต้องมีทรัพยากรที่อยู่ในสภาพที่มีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นคืนมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้และทรัพยากรธรรมชาตินั้น ให้ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ชุมชน ซึ่งชุมชนต้องรักษาเพื่อความอยู่รอดของชุมชน และตรงกับผลการศึกษาของ เสน่ห์ จามริก (2536, อ้างแล้ว, หน้า 176) การจัดการทรัพยากรของรูปแบบองค์กรเหมืองฝายคือ ความเป็นชุมชน การจัดการของชุมชนดังงานวิจัยของ อุไรวรรณ (2528) ได้ศึกษาองค์กรเหมืองฝาย ระบบชลประทานเหมืองฝายกับการระดมทรัพยากรเปรียบเทียบกับชุมชนบนที่สูง และชุมชนพื้นราบในภาคเหนือของประเทศไทยพบว่า การจัดการน้ำเป็นทรัพย์สินของส่วนรวม เป็นของ “หน้าหมู” มีสมาชิกของชุมชนเหมืองฝายที่อยู่บนพื้นฐานการแบ่งปันและความจำเป็นในการใช้น้ำ โดยมีองค์กรเหมืองฝายทำหน้าที่ในการจัดการ ซึ่งสมาชิกองค์กรเหมืองฝายหมายถึง สมาชิกทุกคนที่ใช้ประโยชน์จากน้ำ ซึ่งประกอบด้วย “หมูหัวหน้า” และ “หมูสมาชิก” โดยหมูหัวหน้าจะถูกเลือกสรรจากสมาชิกที่ได้ประชุมกันในตอนเลี้ยงผีฝาย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการกลุ่มเหมืองฝาย จะเห็นถึงรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์รูปแบบการจัดองค์กรการมีส่วนร่วมและความขัดแย้ง รวมถึงการจัดการของภาครัฐ ที่เข้ามาในระบบของเหมืองฝาย โดยผ่านมิติของเวลาในแต่ละช่วงของการผลิต เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและการจัดการที่มีความเข้มแข็ง รูปแบบการจัดการทำให้เกิดการเรียนรู้ตามสถานการณ์ของช่วงเวลา

การเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการรูปแบบขององค์กรเหมืองฝาย มีการเรียนรู้ ทั้งจากอุดมการณ์ ภูมิปัญญา ความเชื่อที่ถ่ายทอดในเรื่องการจัดการน้ำในระดับหนึ่ง ที่เชื่อมโยงกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติมาควบคุมให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม การปรับตัวของชุมชนในการเปลี่ยนระบบการผลิตที่เป็นแบบเพื่อยังชีพในการปลูกข้าวไว้บริโภคเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ ตามการส่งเสริมของรัฐเป็นพืชเชิงพาณิชย์ เช่น หอมหัวใหญ่ มีการปรับเปลี่ยนในระบบการจัดองค์กรชุมชนจากเมื่อก่อน การจัดการน้ำให้แต่ละพื้นที่ยังไม่ซับซ้อน หัวหน้าเหมืองฝายดูแลทั่วถึง ปัจจุบันต้องมีการจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ แบ่งปันหน้าที่ความรับผิดชอบและมีการแต่งตั้ง ระดับการเรียนรู้ในการจัดการน้ำพบว่า การเรียนรู้ของบุคคลมีการถ่ายทอดจากครอบครัว ซึ่งตรงกับ ชูเกียรติ สีสวรรณ (2535, หน้า 53) ว่าการเรียนรู้จาก

ครอบครัวเป็นการเรียนรู้ในทุกๆ ด้าน ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์จริง โดยการพาไปสัมผัสกับการปฏิบัติจริง การได้ชุดลอกคลองเหมืองฝาย การถ่ายทอดโดยการเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการ การรักษากฎระเบียบของการใช้น้ำในเหมืองฝาย และการจัดการน้ำ ขั้นตอนวิธีการเกี่ยวกับน้ำเหมืองฝาย ให้สมาชิกในครอบครัวทราบ การเรียนรู้จากกลุ่มตามลักษณะการตั้งบ้านเรือน การประกอบอาชีพ การจัดการน้ำมีความสัมพันธ์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในการพึ่งพาระหว่างการจัดการน้ำ องค์กรเหมืองฝายกับการรักษาต้นน้ำ มีรูปแบบความแตกต่างพึ่งพากันอย่างไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ที่รัฐเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำเพื่อควบคุมระบบการผลิตของพืชเศรษฐกิจ แต่ชุมชนก็มีการเรียกร้องและพึ่งพิงจากรัฐด้วย

การเรียนรู้ของชาวบ้านมีหลายระดับ คือ ระดับคิดได้ มีความรู้ นำไปสู่ความเข้าใจและแสวงหาความรู้ และสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติหรือปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ซึ่งการเรียนรู้ของชุมชนจะไม่มีรูปแบบที่เป็นแบบแผน และแต่ละชุมชนแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกับขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ของชุมชน การปรับตัวในการยอมรับวิธีการในการเปลี่ยนรูปแบบการจัดการของกลุ่มองค์กรที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้งในด้านโครงสร้างปัจจัยการผลิต ซึ่งจะเห็นได้จากเรื่องของพิธีกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดโดยชุมชน มีการจัดการทรัพยากรในลักษณะของการจัดการและการควบคุมการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรนั้นไปได้นานๆ

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการเหมืองฝายเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ รักษาให้เป็นทรัพยากรที่มีการจัดการองค์กรที่เข้มแข็ง ซึ่งชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนที่หลากหลาย เช่น เรื่องพิธีกรรม ชุมชนจะมีการเรียนรู้ตั้งแต่การเรียนรู้ภายในครอบครัวและสืบสานกันมาในเรื่องความเชื่อที่อยู่เหนือธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนในระบบการผลิตที่ต้องพึ่งพิงน้ำ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติสามารถบ่งบอกและให้คุณให้โทษได้ หากปีใดสมาชิกทำผิดกฎระเบียบหรือไม่ทำลายฝัฝาย อาจทำให้ฝัฝายและลงโทษโดยการให้น้ำน้อยไปหรือมากไป ต้องมีการแก้ไขขอมาเสียก็จะไม่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ทำให้การไหว้ฝัฝายแต่ละแห่งจะมีพิธีกรรมไม่เหมือนกัน อย่างเช่น ฝัฝายห้วยผึ้งจะกินวัว ฝายนอนเมื่อก่อนก็กินวัว กินหมู แต่ปัจจุบันการไหว้ฝัฝายจะเป็นของควาหวาน หรือไม่ก็เป็นสัตว์เล็ก เช่น ไก่ เป็ด การเรียนรู้จึงเป็นเรื่องการปลูกฝังแนวคิดในการสืบทอดในลักษณะเดียวกันกับการนำอำนาจของรัฐเข้ามาจัดการให้ทุกคนปฏิบัติภายใต้กฎหมายของรัฐ

ประเด็นที่สอง การดำรงอยู่ของการจัดการรูปแบบของกลุ่มเมืองฝ่าย แบบโครงสร้างดั้งเดิม (ไม่ไผ่) เป็นการปรับตัวของกลุ่มเมืองฝ่ายเพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ในแต่ละยุคสมัย เป็นการบริหารองค์กรที่เข้มแข็งองค์กรหนึ่งที่ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองทำให้เห็นถึงศักยภาพของคนในชุมชนว่า สามารถบริหารตนเองเช่นการคัดเลือกหัวหน้าเมืองฝ่ายที่ต้องให้สมาชิกผู้ใช้น้ำทุกคนเป็นคนเลือก ซึ่งหัวหน้าเมืองฝ่ายผู้ได้รับคัดเลือกต้องเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์เป็นคนยุติธรรมสมาชิกทุกคนให้การยอมรับ ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งทางการก็ได้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากสิ่งเหล่านี้ว่า ชุมชนมีพลังที่สร้างชุมชนตนเองตามความต้องการ หรือความจำเป็นของชุมชนได้โดยเป็นวัฒนธรรมที่มีอยู่และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของคนในชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งสืบมา จะเห็นได้จากประเด็นที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมการจัดการน้ำหลายอย่างเช่น ประเพณีการเลี้ยงผีขุนน้ำ ประเพณีล่องเหมือง ซึ่งอุไรวรรณ ดันกิมยง (2538 , หน้า 10 – 12) อธิบายว่า ชุมชนเมืองฝ่ายเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างซับซ้อนมากขึ้นตามการขยายตัวของพื้นที่เกษตรในลุ่มน้ำเดียวกันและครอบคลุมหลายหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าชุมชนเมืองฝ่ายเป็นชุมชนที่มีความสำคัญอย่างสูงในสังคมชาวนา หลายประการ คือ 1) เป็นองค์กรพื้นฐานในสังคมที่ทำหน้าที่รวมเอาบุคคลที่ทำกรผลิตการเกษตรโดยเฉพาะ “ข้าว” ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยมีลักษณะเป็นองค์กรทางกฎหมายและองค์กรทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ของชาวนา 2) เป็นองค์กรที่มีวิวัฒนาการและประสบผลสำเร็จในการปรับตัวต่อสภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถรักษาระบบการบริหารทรัพยากรไว้อย่างเป็นอิสระในชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นองค์กรที่เป็นแกนในการสัมพันธ์กับองค์กรระดับสูงหรือกับสังคมใหญ่ทั้งหมด 3) วงจรการรวมกลุ่ม การกระจายและกลับมารวมกลุ่มใหม่ของสมาชิกองค์กรเมืองฝ่ายมีสองแบบและมีโครงสร้างแตกต่างกันคือ กลุ่มทำงานชุดลอกเหมืองซอยแต่ละครอบครัวจะรวมตัวกันด้วยพื้นฐานของการใช้น้ำจากเหมืองเดียวกัน เรียกว่า “หมู่เหมืองซอย” ส่วนกลุ่มทำงานลอกเหมืองหลักคือพวก “ตำ” ซึ่งรวมกันโดยพื้นฐานที่มาจากหมู่บ้านเดียวกัน การทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องจนเป็นลักษณะสัมพันธ์ปกติของสมาชิกในชุมชนเมืองฝ่ายมีส่วนช่วยต่อกัน ความเป็นพวกเดียวกันทั้งสองกลุ่ม เป็นกันลดความขัดแย้งและเผชิญหน้ากันภายในชุมชนเมืองฝ่าย 4) องค์กรเมืองฝ่าย เป็นองค์กรอิสระแยกจากองค์กรบริหารที่จัดตั้งโดยรัฐ หากแต่ว่าองค์กรและผู้นำมีโอกาสแสดงบทบาทในโครงสร้างที่เป็นทางการ เช่นผู้นำเมืองฝ่ายได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน 5) องค์กรเมืองฝ่ายมีระบบการกระจายสิทธิประโยชน์ และการระดมทุนในชุมชน การกระจายหน้าที่ ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิก

ในชุมชน ทำให้เหมืองฝายคงอยู่ตลอดมา จะเห็นว่าองค์กรเหมืองฝายเป็นองค์กรหนึ่งที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยการดำเนินการของตนเอง และสามารถที่จะดำเนินการอย่างอิสระได้ตามธรรมชาติโดยไม่กระทบถึงระบบนิเวศหรือกระทบให้น้อยลง โดยที่รัฐเข้ามาแทรกแซงได้น้อยที่สุดและกลุ่มสามารถยอมรับสิ่งที่เข้าไปกระทบเช่นกฎระเบียบ การจัดการใหม่ ของชลประทาน ซึ่งวันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2528) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนาการเกษตรต้องพิจารณาถึงปัจจัยหลักประกอบด้วย 4 ประการ คือ 1) ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ 2) ลักษณะทางกายภาพของระบบชลประทาน 3) ลักษณะขององค์กรของระบบชลประทาน ที่มีรูปแบบบริหารจัดการง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน หัวหน้าผู้บริหารคัดเลือกจากกลุ่มสมาชิกผู้ใช้น้ำที่มีลักษณะคำพูดจริง ยุติธรรม เห็นแก่ส่วนรวม 4) ลักษณะการจัดการเรื่องน้ำ ต้องมีระเบียบ กฎเกณฑ์ที่ชัดเจนเป็นที่ยอมรับของหมู่สมาชิก รวมทั้งเป็นการร่วมดูแลรักษาระบบระหว่างสมาชิกและผู้บริหาร

ประเด็นที่ สาม การเข้ามาแทรกแซงของรัฐในการจัดการบริหารกลุ่มเหมืองฝายทั้ง 11 แห่งในลุ่มน้ำแม่วาง ทำให้คนในชุมชนและสมาชิกผู้ใช้น้ำ คณะกรรมการกลุ่มเหมืองฝายเกิดการเรียนรู้ที่ต้องปรับตัว ซึ่งสอดคล้องกับงานของ พัทรี อาภาบุญ (2537) ในเรื่องการปรับตัวขององค์กรเพื่อการจัดการ ชลประทานท้องถิ่นต่อกระบวนการแทรกแซงระบบสาธารณะของรัฐ ศึกษากรณีการจัดการเหมืองฝายในลุ่มน้ำปิงตอนบน พบว่า การแทรกแซงของรัฐในระบบชลประทานนั้น จากการจัดการของชุมชนมาเป็นการจัดการของรัฐโดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมการผลิตของชาวนาให้เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองของระบบตลาด ซึ่งกระบวนการแทรกแซงดังกล่าวกระทำใน 3 ระดับ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเทคโนโลยี 2) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์กรที่ทำหน้าที่ในการควบคุมและการจัดการน้ำ 3) การเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนและจารีตในการใช้น้ำ

1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเทคโนโลยีในการจัดการน้ำ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีในการจัดการน้ำแบบพื้นบ้านมาเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งทำให้รัฐสามารถจัดสรรน้ำให้ตอบสนองต่อการปลูกพืชหลากหลายชนิดในหลายฤดูกาล ตามความต้องการของตลาดแต่ก่อให้เกิดผลกระทบคือ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของเป้าหมายในการจัดการน้ำจากที่เคยจัดการน้ำเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายที่หลากหลายก็กลายเป็นการจัดการน้ำเพื่อตอบสนองเป้าหมายเชิงเดียวแทน เช่น เหมืองฝายที่เคยเป็นเทคโนโลยีเพื่อทดน้ำเข้านา ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาด้วย แต่ฝายคอนกรีตที่รัฐสร้างขึ้นนั้นทำหน้าที่เป็นเทคโนโลยีทดน้ำเพียงอย่างเดียว เป็นต้น

2) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุมและจัดการน้ำ ได้แก่ ความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างขององค์กรในการควบคุมและจัดการน้ำจากที่เคยดำเนินการโดยชุมชนอย่างอิสระจากอำนาจของรัฐมาเป็นองค์กรที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และเป็นองค์กรย่อยของระบบราชการในระดับหมู่บ้าน ซึ่งอำนาจในการตัดสินใจควบคุมและจัดการน้ำจะถูกถ่ายโอนไปขึ้นอยู่กับภายนอกทำให้บทบาท และฐานะขององค์กรเมืองฝายกลายเป็นเพียงกลุ่มผู้ใช้ น้ำที่ขึ้นต่อสายบังคับบัญชาที่เหนือกว่าระดับหมู่บ้านขึ้นไปเท่านั้น

3) การเปลี่ยนแปลงแบบแผนและจารีตในการจัดการน้ำนั้น ได้แก่การเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในการจัดการน้ำ จากที่เคยเป็นสิทธิชุมชน ซึ่งมีทั้งที่ตราเป็นลายลักษณ์อักษรและที่ยังไม่ตราเป็นลายลักษณ์อักษร ให้กลายเป็นกฎระเบียบที่ตราขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐหรืออยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ และมีการตราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งแสดงถึงกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นทางการและตายตัวมากขึ้น การเปลี่ยนแปลง กฎเกณฑ์ในการจัดการน้ำก็เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดสรรน้ำเพื่อตอบสนองต่อการผลิตเชิงพาณิชย์ให้มากขึ้น

การที่อำนาจในการควบคุมและจัดการน้ำได้ถูกถ่ายโอนจากชุมชนท้องถิ่นสู่รัฐ ดังกล่าว ได้ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งมากขึ้นระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำในท้องถิ่น และระหว่างสมาชิกองค์กรเมืองฝายกับเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐมักโน้มเอียงการจัดสรรน้ำให้กับกลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมากกว่าชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มในการจัดสรรน้ำให้กับการเกษตรกรรายใหญ่มากกว่ารายย่อย ทั้ง ๆ ที่ระบบเมืองฝายเดิม การจัดสรรน้ำจะคำนึงถึงหลักการเชิงศีลธรรม ความยุติธรรม คือความจำเป็นในการเพาะปลูกเพื่อดำรงชีวิตรอดของส่วนรวมเป็นหลัก ทำให้เกิดความรู้สึกเหลื่อมล้ำกันมากไปในหมู่ผู้ใช้น้ำจากแหล่งเดียวกัน

ประเด็นที่สี่ การเรียนรู้ขององค์กรเมืองฝาย จะเห็นได้ว่า ระบบของการจัดการองค์กรเมืองฝายมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะเห็นได้จากองค์กรเมืองฝายเดิมมีการเรียนรู้และมีการปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป และได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเช่นในระบบโครงสร้างเดิมที่เป็นฝายไม้ต่อมาเป็นฝายคอนกรีต เนื่องจากฝายไม้ไม่ผลต่อระบบนิเวศน์ที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ลดน้อยลง ทำให้ชุมชนรับขอเสนอของหน่วยงานรัฐที่เข้ามาสร้างระบบเมืองฝายคอนกรีตที่คงทนถาวรให้ เพื่อแก้ปัญหาฝายพังในช่วงฤดูน้ำหลากและเก็บน้ำในช่วงขาดแคลนน้ำ การถ่ายทอดของภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การสร้างฝาย ไม้ไผ่ที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เป็นการถ่ายทอดกระบวนการคิด แม้แต่วัฒนธรรม ประเพณีเช่นการเซ่นไหว้ผี

ชุมชน เพื่อสร้างความเชื่อ ความร่วมมือ ความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนมีการจัดการกลุ่มเหมืองฝาย โดยการคัดเลือกหัวหน้าเหมืองฝายของชาวบ้านเองเป็นระบบคัดคนแบบธรรมชาติ ที่ได้ตัวแทนที่มีคุณธรรมในการใช้อำนาจอย่างแท้จริงเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ในการดูแลจัดสรรน้ำในเหมืองฝายและมีความเที่ยงตรง เสียสละ สามารถควบคุมกติกาการใช้น้ำ ให้เกิดการแบ่งปันกันอย่างเป็นธรรมในหมู่สมาชิกเหมืองฝาย และสมาชิกก็มีอำนาจในการตรวจสอบการทำงานของหัวหน้าเหมืองฝายว่าถูกต้องเป็นธรรม หรือไม่ซึ่งสามารถฟ้องร้องต่อกรรมการเหมืองฝายได้โดยตรงในการประชุมหมู่บ้านหรือการพูดคุยในโอกาสต่างๆ ในชุมชนเป็นการกดดันให้สังคมร่วมตรวจสอบหัวหน้าเหมืองฝายและกรรมการ ดังนั้นจะเห็นว่าการจัดการเหมืองฝายเป็นการเรียนรู้ในระบบประชาธิปไตยที่ชุมชนมีส่วนร่วม ในการจัดการและสามารถตรวจสอบได้ และเป็นองค์กรที่สามารถปรับตัวในการจัดการได้เช่นกรณี เกิดความแห้งแล้งประมาณน้ำในลำเหมืองไม่เพียงพอก็จะมีกระบวนการรื้อกันว่าจะจัดสรรน้ำอย่างไรให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ผู้ที่มีนามากอาจมีสิทธิทำนาในเนื้อที่ที่น้อยลง เพื่อเจียน้ำไปให้กับคนอื่น ๆ ได้ใช้น้ำด้วย และยังช่วยลดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของน้ำ แม้ว่าระบบการจัดการการเรียนรู้เหล่านี้ในปัจจุบันจะมีรัฐเข้ามาจัดตั้งกรรมการในระดับต่างๆ ขึ้นมาพร้อมทั้งให้อำนาจทำให้ชุมชนกลายเป็นผู้ที่ถูกกำหนดแทนที่จะกำหนดความเป็นไปของตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะกรรมการจัดการน้ำของรัฐต้องมีเป็นผู้ที่มีความรู้ในแบบแผนของรัฐ ก็จะทำให้เกิดช่องว่างของความรู้ ระหว่างความรู้แบบชุมชนกับความรู้ของรัฐจนชุมชนไม่สามารถที่มีปากมีเสียงในการปกป้องทรัพย์สินของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ (2535, หน้า 61) กล่าวไว้ว่า ระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมทำหน้าที่สืบทอดความรู้ ความเชื่อและความชำนาญที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและมีความหมายสำหรับชุมชนที่ได้พัฒนาสั่งสมกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นต่อไป ระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมได้มีการปรับตัวอย่างค่อนข้างค่อยเป็นค่อยไปและได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงขณะที่ความเปลี่ยนแปลงจากภายใน และข้อเรียกร้องหรือเงื่อนไขจากภายนอกชุมชนยังมีไม่มากนัก ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่จึงยังคงเข้มแข็ง และสามารถปรับวิธีการ เพื่อให้ยังคงสามารถทำหน้าที่ได้อย่างต่อเนื่อง น่าจะกล่าวได้ว่าระยะนั้นระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นได้มีการพัฒนาที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเป็นไปตามสภาพสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้นระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นในระยะนั้นสอดคล้องกับสภาพความจำเป็นของชุมชนเป็นอย่างดี เมื่อระบบการศึกษาสมัยใหม่เริ่มแพร่เข้ามาในชุมชนภาคเหนือ ระบบการเรียนรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่นจำนวนมาค่อยๆ สูญหายไป แม้จะมีแรงต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลง

และความพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขของระบบใหม่แต่ก็ไม่เป็นการเพียงพอที่จะรักษาระบบดั้งเดิมให้ดำรงอยู่ได้ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่เข้ามายังชุมชนไม่ได้เข้ามาเพียงลำพัง แต่ได้มาพร้อมกับอำนาจตามกฎหมาย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาถึงพัฒนาการรูปแบบกลุ่มเหมืองฝายพบว่า ชุมชนในกลุ่มน้ำแม่วางเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวจากการจัดการกลุ่มเหมืองฝายของตนเองที่เป็นโครงสร้างฝายไม้ ที่ทำลายป่าไม้ เป็นฝ่ายคอนกรีตที่แข็งแรง จากความเป็นอิสระในการจัดการองค์กรของตนเอง เป็นการที่รัฐเข้ามามีบทบาทควบคุมดูแล การมีส่วนร่วมในการจัดการของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายต้นน้ำ - ปลายน้ำ และประเพณีวัฒนธรรม ชุมชนมีน้อยลงเลยหันไปใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แทน จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบเหล่านี้ทำให้เกิดผลกระทบกับชุมชนทั้งในด้านดีและเกิดผลเสียหลาย จะเห็นได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงตามระยะเวลา ตามสภาวะการณ์ของยุคสมัย จากที่กล่าวมาสามารถประเมินได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในกรณี 3 ฝ่ายนี้ ก็สามารถเกิดกับกลุ่มเหมืองทั้ง 11 แห่งในกลุ่มน้ำแม่วางและในเขตนน้ำแม่วางตอนบนด้วย โดยการจัดการทรัพยากรน้ำควรจะเป็นบทบาทและหน้าที่ขององค์กรชาวบ้านในระดับกลุ่มน้ำ ซึ่งได้ดำเนินการจัดการน้ำอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกรัฐเข้ามาแทรกแซงระบบชลประทานของชาวบ้านโดยนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าแทนระบบชลประทานพื้นบ้าน พร้อมทั้งได้ยึดอำนาจในการจัดการน้ำในระบบชลประทานไปจากชุมชน และการพัฒนาใดๆ ควรเริ่มต้นจากการวางแผนจากความคิดความต้องการของกลุ่มผู้ใช้น้ำในลุ่มน้ำโดยที่รัฐมีหน้าที่เพียงผู้สนับสนุนในด้านงบประมาณ ความรู้บุคลากร เพื่อให้เกิดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติเท่านั้น แต่มิใช่การที่รัฐเข้ามาทำแทนองค์กรชุมชนโดยไม่คำนึงถึงการมีส่วนร่วม และหากชุมชนสามารถรวมตัวกันทั้งลุ่มน้ำแม่วางเป็นเครือข่ายหรืออาจเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำหรือเครือข่ายต้นน้ำ ที่จะรวมกันในการจัดการบริหารกลุ่มองค์กรของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายเองอย่างอิสระเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่มีอยู่เพื่อการอนุรักษ์น้ำและการใช้ให้คงอยู่และเป็นธรรม ในส่วนของภาครัฐต้องมีความเชื่อมั่นศักยภาพของคนในชุมชนว่ามีศักยภาพในการจัดการชุมชนของตนเองได้อย่างเข้มแข็ง รัฐควรมีฐานะเป็นพี่เลี้ยงในการดูแลให้การสนับสนุนในส่วนที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการได้ รัฐจึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1. ควรมีการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ โดยเน้นถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ที่มีอยู่ในชุมชนว่ามีการปรับตัวในรูปแบบของกลุ่มเหมืองฝายในเขตพื้นที่ต้นน้ำเปรียบเทียบกับพื้นที่ลุ่มน้ำว่าประสิทธิภาพในการจัดการกลุ่มเหมืองฝายใดมีความเข้มแข็งและเหมาะสมต่อชุมชน
2. ศึกษาถึงการปรับตัวของกลุ่มเหมืองฝายและคนในชุมชนต่อปัญหาเรื่องน้ำที่มีแนวโน้มปริมาณของน้ำลดน้อยลง ว่าควรมีการปรับตัวหรือวิธีการใดที่ทำให้ชุมชนและกลุ่มเหมืองฝายไม่ได้รับผลกระทบ
3. ศึกษาถึงระบบการผลิตหรือวิธีการในการลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกรโดยการเปรียบเทียบระบบการผลิตแบบดั้งเดิมกับปัจจุบันว่าควรจะปรับรูปแบบ และทิศทางใดเพื่อให้เหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน
4. ศึกษาถึงระบบเครือข่ายของกลุ่มเหมืองฝายในลักษณะการรวมตัว และความเข้มแข็งขององค์กรที่จะทำให้เกิดการดำรงอยู่ในเรื่องการจัดการของกลุ่มเหมืองฝาย